

Н. О. Вснцева,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Бердянський державний педагогічний університет)

nadya-venceva@rambler.ru

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ПОЧ. ХХ СТ.

Анотація

Автор статті на основі аналізу літератури визначає особливості формування змісту вищої історичної педагогічної освіти України на поч. ХХ ст., зокрема, нові течії та тенденції в змісті історичної освіти та особливості розвитку педагогічної освіти, а також їх відображення у спеціальних навчальних курсах.

Ключові слова: зміст історичної освіти, зміст педагогічної освіти, спеціальні курси.

Summary

The author of the article defines the peculiarities of forming of the content of higher historical and pedagogical education of Ukraine in the early XX century. New trends and tendencies in the content of historical education and peculiarities of the development of pedagogical education and also their reflection in special educational courses are considered in the article..

Key words: the content of historical education, the content of pedagogical education, special courses.

Постановка проблеми. Проблема підготовки вчителів історії постійно перебуває в центрі громадської уваги. Оцінюючи її виняткову роль у формуванні національної самосвідомості молоді, збереженні багатовікової історико-культурної спадщини, в суспільстві постійно підіймається питання про зміст вищої історичної освіти, який має відповідати соціально-економічним реаліям і зберігати історичні традиції вищої школи. У цьому контексті велике наукове значення має дослідження особливостей формування змісту вищої історичної педагогічної освіти України на поч. ХХ століття.

Аналіз досліджень і публікацій. У працях сучасних українських науковців знайшли відображення деякі аспекти трансформаційних процесів у змісті вищої історичної освіти. Зокрема, вчена Н. Левицька дослідила питання вищої гуманітарної освіти і формування її змісту в Наддніпрянській Україні др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст. [2]. Питання становлення історіографії як спеціальної історичної дисципліни досліджували Р. Кирєєва та Т. Попова [1; 4]. Шляхи формування змісту історичної освіти в університетах дореволюційної Росії вивчав В. Чесноков [5].

Мета статті – визначити особливості формування змісту вищої історичної педагогічної освіти України на поч. ХХ ст.

У другій половині ХІХ ст. історичну школу почав витісняти соціологічний позитивізм. Засновники цього напрямку (О. Конт, Дж. Остін, К. Бергбом) вважали, що джерелом знань є лише досвід, предметом дослідження – лише факти, методами пізнання дійсності – аналіз та синтез. Як наслідок, наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. починається активна розробка проблем епістемології історії. У цей час складається система протидіючих методологічних напрямів (ще “процвітає” позитивізм і “настає” модне неокантіанство, активно заявляють про себе іраціоналістичні течії, яким у різних варіаціях протистоять марксизм), в яких панівною стає гносеологічна проблематика [4, с. 41]. Сучасники, оцінюючи нові тенденції в історичній науці, відмічали, що “виклад історії” (інтерпретація історичного процесу, який має проєкцію в методи викладання)

пов'язаний з еволюцією самого поняття історії як науки (завдання, зміст, методи і ін.). Своєрідною протиположністю захопленню фактичним матеріалом стали науки, що мали загальний характер і знаходились у безпосередньому зв'язку з історією. У системі вищої історичної освіти почали затверджуватися теоретичні дисципліни історичного профілю: методологія історії, історіографія, соціологія і ряд інших дисциплін.

Вища педагогічна історична освіта України кінця XIX – поч. XX ст. розвивалася відповідно до освітньої політики уряду Російської імперії. На думку В. Чеснокова, у цей період російська система освіти завершила один із циклів своєї еволюції, в процесі якої сформувалася система вищої освіти, де головне місце належало університетам [5]. У зв'язку з цим на поч. XX ст. на історико-філологічних факультетах університетів починає розширюватися програма навчання, удосконалюється методика викладання історії, розробляються нові підходи до розуміння завдань університетської освіти. Інтенсивно розвивався процес насичення вищої історичної освіти дисциплінами теоретичного характеру. У цей період в навчальні програми історико-філологічних факультетів були включені спочатку як факультативні, а пізніше як обов'язкові курси методології, соціології та філософії історії, теоретичний курс історії, спеціальні курси з історії [1, с. 206].

Професор Новоросійського університету І. Линниченко, підводячи підсумок традиції, що практично склалася, в розумінні завдань викладання історії у вищій школі, у 1902 р. писав: "Головне завдання вищого учбового закладу дати слухачеві загальний науковий світогляд, привчити його до загального наукового мислення і повідомити йому основні прийоми наукової роботи у межах відповідної спеціальності" [4, с. 42]. На думку вченого, для реалізації цього завдання "важлива не стільки сума знань, скільки їх якість та свідоме ставлення до них" [4, с. 42].

Проте відсутність в університетах російської імперії підручників з історії зумовила ту обставину, що зміст повних лекційних курсів як з російської, так і загальної історії складав конкретний викладач-лектор. При цьому загальна історія традиційно ділилася на три частини: давню, середню і нову. Порівнюючи положення із загальними курсами в університетах, М. Пирогов нарікав на те, що в Росії звикли "до розтягнутих на два роки або нескінченних систематичних курсів, наповнених усіма можливими поглядами, спогляданнями і т. п." [3]. Читання повних курсів російської, загальної і церковної історії перетворилось на стійку традицію і особливість університетського викладання в Російській імперії. Лекції з російської історії, як уже зазначалось, читалися за власними дослідницькими напрацюваннями професорів. Концепції курсів нерідко запозичувалися у визнаних представників цієї науки: зокрема, в другій половині XIX століття професура університетів достатньо часто використовувала при викладанні вітчизняній історії обгрунтовану С. Соловйовим теорію боротьби державного і родового чинників (родовий і державний початок боролися в російській історії з часів перших князів-Рюриковичів і до Івана Грозного, коли державні відносини в політиці перемогли, але при збереженні родових пережитків у складі "політичного побуту" і надалі). Таким чином, загальні лекційні курси історичного змісту були надбанням професорів. "Молодша" викладацька ланка – ад'юнкти (асистенти професорів), доценти (особи, які мали магістерський ступінь і читали лекції в науковій установі; лише штатні працівники вищого навчального закладу) і приват-доценти (від нім. *privatdocent* – той, хто викладає) вчене звання позаштатного викладача в університетах та інших вищих навчальних закладах, які мали науковий ступінь принаймні магістра, професори інших ВНЗ або особи, котрі були відомі в країні своїми науковими працями та забезпечили належний рівень своїх пробних лекцій. Приват-доценти переважно вели необов'язкові навчальні курси в університетах) за традицією, що затвердилася ще до 1863 року і була зафіксована в статутах, читали

“відділи науки”, тобто приватні курси за хронологічним або проблемним принципом.

Наприклад, загальні курси історії слов'ян на історико-філологічних факультетах вже у кінці XIX століття стали супроводжуватися спеціальними (по слов'янській проблематиці). Так, в університеті св. Володимира в 1898-1900 роках студентам пропонувалися лекції з історії слов'янського Відродження (А. Степовича), історії польського народу і курсу “Введення в слов'янознавство” (Т. Флоринського).

Наприкінці XIX – на початку XX століття в тематиці спеціальних курсів з'являються деякі нові явища вітчизняної історичної науки, зокрема інтерес до теоретичних проблем – історіографії і методології. Спеціальні курси формували загальну і “прикладну” історіографію, першу – як предмет, другу – як обов'язкову приналежність університетського історичного викладання. Наприклад, в Харківському університеті проф. Д. Багалій читав курс “Російської історіографії”, в університеті св. Володимира проф. В. Іконніков – “Нарис обробки російської історії в XVIII-XIX століттях”, проф. В. Пискорський – західноєвропейську історіографію [5]. У курсах методологічного плану розглядалися і питання про предмет історичної науки, специфіку історичного пізнання, методи історичного дослідження, історіографічні традиції і т. ін. Так, в Новоросійському університеті проф. П. Біціллі читав курс “Історії історіографії” [1, с. 206]

В університетах викладались як спеціальні курси, так і нові предмети, зокрема, в університеті св. Володимира вводились джерелознавство, візантієзнавство, історія Сходу.

Система спеціальних курсів та їх тематика в кожному окремому університеті була особливою і рідко виходила за межі наукових галузей, в якій спеціалізувався сам лектор.

Частина спеціальних курсів на історичних відділеннях поглиблювала викладання загальних. Інша їх частина особливістю тематики зумовила появу в навчальному процесі абсолютно нових предметів. Пізніше, на етапі повного відділення історичної освіти від філологічної, ці предмети набули статусів загальних спеціальних і допоміжних фундаментальної історичної підготовки [5]

Крім того, набували популярності праці самих студентів університетів та інших вишів. Успішні студенти перекладали фахові праці з іноземних мов, виконували дослідницькі роботи, які ради факультетів схвалювали до друку. Наприклад, у типографії Імператорського Харківського університету друкувалися навчально-методична література з різних гуманітарних дисциплін: історії, філології, мови, філософії та ін. При викладанні історико-філологічних дисциплін використовувалися не лише підручники професорів і студентів, які працювали в конкретних вишах, та підручники вітчизняних авторів, а й іншомовні джерела, а також переклади іноземних посібників. Для гуманітарних факультетів часто використовували переклади давньогрецьких і римських авторів, а також праці авторів інших країн [2].

На початку XX ст. в системі історичної освіти з'явилося ряд навчальних посібників та підручників, де, крім аналізу власного досвіду, автори намагалися робити теоретичне узагальнення. Зокрема, збірник методичних статей А. Кролюницького “Досвід методики елементарного курсу історії”, який відображав передовий для того часу педагогічний досвід, і орієнтував не на механічне, а на свідоме засвоєння історичного матеріалу, книга для читання з російської історії (за ред. М. Довнар-Запольського). Важливе місце займав підручник з історії В. Шульгіна, який містив характеристики історичних діячів, і хрестоматія з історії середніх віків М. Стасюлевича, який запропонував викладання історії на основі вивчення історичних документів. Наприкінці XIX ст. були видані підручники П. Виноградова, Н. Карєєва, К. Іванова. У 1900 р. був виданий підручник з загальної історії Р. Віппера. На поч. XX ст. в Україні почали видаватись підручники методики історії, а саме: Я. Кулжинського “Досвід методики систематичного курсу історії” (Звенигородка, 1913),

Л. Круглікова-Гречанова “Методика історії” (Київ, 1906). Автори цих робіт вперше обґрунтували особливості історії як предмета навчання, обов’язкову хронологічну послідовність викладу матеріалу і просторову локалізацію подій, підкреслюючи, що ці роботи корисні вчителям-початківцям та студентам педагогічних вишів.

Крім того, вивчення основних тенденцій розвитку вищої історичної педагогічної науки в імперську добу свідчить про важливі кроки виокремлення педагогіки із загальної системи наукових гуманітарних знань і отримання нею статусу самостійної навчальної дисципліни. Наприклад, професор Ніжинського історико-філологічного інституту М. Лавровський, читаючи курс педагогіки, поділяв його на три розділи: дидактику, історію педагогіки та теорію виховання, окремо розділивши дидактику на загальну та часткову. У загальній дидактиці М. Лавровський акцентував увагу студентів на таких основних питаннях, як поняття навчання, його значення і мета, дидактичні принципи і методи, зміст навчання, дидактичні вимоги до вчителя, освітній вплив різних предметів на учнів (мовознавства, історії, географії, математики, природничих наук). У частковій дидактиці педагог виділяв три теми: 1) критичний огляд різних методів навчання з боку їх освітнього значення та можливостей використання в різних науках; 2) предмет і методи навчання; 3) побудова державних навчальних закладів, тобто система освіти Росії. У першому розділі курсу “Історія педагогіки” вчений розкривав історію розвитку педагогічних ідей у дохристиянську добу, акцентуючи увагу на питаннях історії виховання та освіти в країнах Стародавнього Сходу (Китай, Індія, Єгипет, Персія), Стародавньої Греції та Риму (педагогічні погляди Піфагора, Сократа, Платона, Аристотеля, Квінтіліана, Сенеки, Тацита), давав огляд діяльності вищих навчальних закладів у Римі, Афінах, Німеччині та інших країнах. Другий розділ М. Лавровський присвятив історії розвитку християнської педагогіки від середніх віків до відродження наук на Заході у 50-х рр. XIX ст, аналізуючи твори Яна-Амоса Каменського, М. Монтеня, Д. Локка, Й. Песталоцці та його послідовників. Курс історії педагогіки М. Лавровський завершував характеристикою сучасних тенденцій розвитку.

М. Лавровський розглядав теорію виховання як крему дисципліну, читаючи лекції з якої, спирався на підручники Шварца, Німейера та Раумера.

Педагогічна спадщина науковців-педагогів поч. XX ст. свідчить про струнку, послідовну систему поглядів на відбір та структурування змісту професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема вчителів історії. Звертаючись до ідей зарубіжних вчених О. Вільмана, Й. Гербарта, В. Рейна, П. Наторпа та ін., намагалися уникати механічного запозичення і використовували їх відповідно до потреб власної країни, а саме: ідеї прагматичного підходу до вдосконалення педагогічної практики та організації педагогічних з’їздів (М. Лавровський); концепції різнорівневої підготовки вчителя в інститутах, семінаріях, університетах (М. Скворцов); теоретико-методологічна підготовка вчителя в різних педагогічних закладах (П. Заболотський); ідеї використання зарубіжного досвіду, органічного взаємозв’язку теоретичного та практичного компонентів у підготовці педагогів (О. Музиченко); положення щодо підвищення рівня методичної підготовки та педагогічної майстерності майбутнього вчителя (П. Первов, М. Лілеєв) [2, с.154].

Висновки. Отже, кінець XIX ст. – поч. XX ст. був періодом інтенсивного розвитку змісту підготовки вчителів історії в Україні. У зв’язку з появою нової наукової парадигми в історичній науці виникають нові течії та тенденції, зокрема у системі вищої історичної освіти почали затверджуватись теоретичні дисципліни історичного профілю: методологія та історіографія, удосконалювалась методика викладання історії, активно розвивалась вітчизняна історія, що знайшло своє відображення у спеціальних курсах, які викладались студентам-історикам. Крім того, сформувалось і ряд тенденцій педагогічної підготовки, що

проявилися: в інтеграції високого рівня загальнонаукової університетської та поглибленої педагогічної освіти; в розробці детальних педагогічних курсів: дидактики, історії педагогіки, теорії виховання та окремих методик.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Стаття не вичерпує проблему визначення особливостей формування змісту вищої історичної педагогічної освіти України на поч. ХХ ст. Проведена дослідницько-експериментальна робота дає можливість окреслити перспективу подальшої розробки зазначеної теми – виявлення особливостей формування змісту історичної освіти при підготовці студентів-істориків в інших хронологічних межах протягом ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киреева Р. А. Изучение отечественной историографии в дореволюционный период с середины XIX в. до 1917 г / Р. А. Киреева. – М., 1983. – 213 с.
2. Левицька Н. М. Вища гуманітарна освіта Наддніпрянської України (др. пол. XIX – поч. ХХ ст.) : монографія / Н. М. Левицька – К. : НУХТ, 2012 – 395 с.
3. Пирогов. Н. И. Избранные педагогические сочинения / Н. И. Пирогов ; сост. В. З. Смирнов. – М. : Ак. пед. наук РСФСР, 1953. – 752 с.
4. Попова Т. Н. Становление историографии как специальной исторической дисциплины. Некоторые аспекты проблемы. / Т. Н. Попова // Российские университеты в XIX – начале XX в. : сб. ст. – Воронеж, 1996. – С. 34-45
5. Чесноков В. И. Пути формирования и характерные черты системы университетского исторического образования в дореволюционной России / В. И. Чесноков // Российские университеты в XIX – начале XX века : сб. статей. – Вып.1. – Воронеж, 1993. – С. 3 – 29.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2016

УДК 37.07.014.62(091)(477) “197/198”

В. Є. Гош

(Київський медичний університет УАНМ)
vikajena86@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ВНУТРІШКІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ У 70-80-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація

У статті проведено історико-теоретичний аналіз педагогічної літератури з проблеми розвитку теорії внутрішньшкільного контролю у вітчизняній педагогіці у 70-80-ті роки ХХ століття. Визначено особливості розвитку теорії внутрішньшкільного контролю у вітчизняній педагогіці у 70-80-ті роки ХХ століття.

Ключові слова: внутрішньшкільний контроль, внутрішньшкільне управління, періоди розвитку теорії внутрішньшкільного контролю.

Summary

The historical and theoretical analysis of pedagogical literature in the problem of development of the theory of intraschool control in domestic pedagogics in the 70's and 80's of the XX century has been done in the article. There have been defined features of development of the theory of intraschool control in domestic pedagogics in the 70's and 80's of the XX century.

Key words: In-school supervision, management Intraschool, periods of development of the theory of intra control.

Вивчення шляхів розвитку теорії та практики внутрішньшкільного контролю у різні історичні періоди, а саме у 70-80-ті роки ХХ століття, дасть можливість прослідкувати генезу проблем минулого та сьогодення; допоможе зрозуміти проблеми, з якими стикаємося в сучасному внутрішньшкільному управлінні. Оволодіння та пізнання кращих здобутків вітчизняної педагогіки є необхідною передумовою для вирішення поставлених